

SREDNJEVEŠKA PRIPOVEDKA O SALOMONU IN MARKOLFU IN PREKMURSKA PRAVLJICA O MAČAŠ-KRALI INO DEKLI

Ivan Grafenauer

Ob sedemdesetletnici F. S. Finžgarja (9. februarja 1941) sem se v Domu in svetu (1941, št. 1, str. 41—46) razgovoril o bohinjski svetopi-semški uganki, ki jo je Finžgar vpletel v 4. prizor prvega dejanja »*Divjega lovca*« (DS 1902, Zbrani spisi 9, 1940): »*Kdo bo na sodni dan vstal, ki ni bil rojen?*« — »*Adam in Eva bosta vstala, pa nista bila rojena, ampak ustvarjena.*«

Ugotovil sem, da stoji ta uganka v latinski knjižici vprašanj v monakovskem kodeksu Clm 19417 9. stoletja iz tegernseeskega samostana na Gorenjem Bavarskem: Kdo je umrl in se ni rodil? — Adam. V bolj učeni obliki pa nudi to uganko že učeni Alkuin-Albinus (r. okoli 730, u. 804) v spisu »*Pippini regalis et nobilissimi juvenis Disputatio cum Albino scholastico*« — Razgovor kraljevskega in prežlahtnega mladeniča Pippina (r. 777, u. 810) z učenim Albinom (Migne, Patrologia latina 101, 975—980), in sicer kot prvo iz trojice v eno vprašanje nanizanih sorodnih ugank: *Trije so bili: eden nikoli rojen in enkrat umrl; drugi enkrat rojen, nikoli umrl; tretji enkrat rojen dvakrat umrl* (Adam — Elija — Lazar).

Migne pripominja k tej uganki (col. 979/80) »cf. *Symposii Aenigmata 94 et Bon. Vulcanii pag. 294*«, t. j. da se nahaja ista uganka že v Sto ugankah poznorimskega pesnika Simfosija (*Symphosii Aenigmata*, num. I—C), ki je živel okoli leta 400, in da jo po njem navaja v svoji knjigi na str. 294 Bonaventura Vulcanius — Nizozemec Smit, r. 1538, u. 1614. Vendar v novejših izdajah Simfosijevih ugank, Riesejevi (*Anthologia Latina sive Poesis Latinae supplementum* I/1 [1868]) in Baerensovi (*Poetae Latini minores* IV [1882]), stoji na 94. mestu druga uganka in uganke o Adamu v njih ni.

Pač pa se nahaja nedvomno ljudska zastavica Alkuinova o lovu na uši res tudi pri Simfosiju (Migne, PL 101, 978/79): *Albinus: Bil sem z drugimi na lovu in, če smo kaj ulovili, nismo vzeli s seboj, česar pa nismo mogli ujeti, to smo nesli s seboj domov — Pipinus: To je lov zagovednežev* (*Rusticorum est haec venatio*). — *Symphosius, XXX. Pediculus:*

*Est noua notarum cunctis captura ferarum,
Vt si quid capias, id tu tibi ferre recuses.
Et quid non capias, tecum tamen ipse reportes.*

(Je nov lov vsem znanih zverin, — tak, da, če kaj uloviš, tega ne maraš odnesti s seboj, — to, česar ne uloviš, vendar sam spet ponesesh s seboj.) Kakor je opozoril Veselovskij v Žurnalu Ministerstva narodnago prosvetčenija t. CXCV (1877), 108, pa stoji ta uganka tudi v pravljici iz amienske okolice, ki jo je priobčil H. Carnoy v pariškem časopisu *Mélusine* I, št. 12, kol. 279—280, in to v zvezi z drugimi, ki jih poznamo iz latinskega in srednjevisokonemškega *Dialoga med Salomonom in Markolfom* iz 12. oziroma 14. stoletja. Ker sem pa v Domu in svetu navedel Alkuinovo-Simfosijevo-Carnoyovo uganko le za zgled, kako trdoživa so taka ljudska izročila, markolfovске oblike nisem posebej izpisal, zlasti, ker je ta literarna inačica izgubila precej pristne ljudske odrezavosti. Glasi se le-tako:¹

Na povratku z lova pride Salomon (nem.: *konig*) po naključju mimo kočee burkeža Markolfa, pogleda vanjo in ga vpraša po očetu, materi, bratu, sestri. O bratu pravi Markolf:

Frater autem meus extra domum sedens quicquid invenit occidit.

(Moj brat pa sedi zunaj hiše in kar koli najde, umori.)

er sitzt bi dem zune dort und beget vil manchen mort.

(on sedi pri plotu in stori marsikateri umor.)

Na Salomonovo vprašanje, kaj naj bi to bilo, Markolf reče:

Frater autem meus extra domum sedens ad solem et pelliculas suas ante se tenens pediculos quos invenit omnes occidit.

(Moj brat pa sedi zunaj hiše na soncu in, držeč svoje kožuhe pred seboj, uši, ki jih najde, vse umori.)

Die luse brachten in in not; die slug er bi dem zune dot.

(Uši so ga spravile v nadlogo; te je pri plotu ubijal.)

Videli bomo, da sta te dve nekoliko izkaženi inačici vendar za razvoj besedil, v katerih je uganka uporabljena, prav važni.

Pokazalo se je namreč, da je ta »ušiva« uganka še mnogo starejša od Simfosija in da je razen na Francoskem še od srednjega veka dalje znana daleč po Evropi, Aziji in Severni Afriki, med drugim tudi na Slovenskem. In prav pri tem bo imela zgodba o Salomonu in Markolfu tudi svojo besedo.

Pri nas je Anton Sovrè v svojih »*Predsokratikih*« (MS v Lj. 1946) prvi pokazal, da so to zastavico že kakih 1000 let pred Simfosijem pripovedovali Stari Grki v zvezi s Homerjevo smrtjo. Med modrimi izreki Heraklitovimi navaja Sovrè na str. 74 tudi tale izrek:

74) Glede spoznavanja vidnih reči se dajo ljudje varati podobno kakor Homer, dasi je bil ta modrejši mimo vseh Helenov. Njega so uka-

¹ *Salomon et Marcolfus*, hrsg. von Walter Benary (Sammlung mittel-lateinischer Texte 8, Heidelberg 1914), str. 23 s. — *Die deutschen Dichtungen von Salomon und Markolf II. Salomon und Markolf. Das Spruchgedicht*, hrsg. von Walter Hartmann (Halle/Saale 1934), str. 29, 30.

nili celo dečki, ki so trli uši, ko so mu rekli: »Kar smo videli in ujeli, to smo spustili, česar nismo videli ne ujeli, to nosimo domov.«

Prevel je to po besedilu v knjigi Wilhelma Dielsa *Fragmente der Vorsokratiker*, 5. Aufl., besorgt von Walter Kranz (DK), I, 22 B (=Heraikleitos), Nr. 56 (Hippolytos, IX, 10), kjer je natisnjen Heraklitov izrek po navedku v grški knjigi *Philosophumena* rimskega cerkvenega pisatelja in mučenca Hipolita (u. 235). V Opombah pripominja Sovrè k temu izreku (n. d., 271—72):

74) DK 22 B 56: Potemtakem so že zgodaj poznali anekdoto o Homerju in ribiških ušeh. Homer je sedel na morskem obrežju in vprašal ribiče, ki so šli mimo, ali so kaj prida nalovili. »Kar smo ujeli,« so odvrnili dvoumno, »smo pustili, česar nismo ujeli, pa nesemo domov.« Mislili so kajpak uši, ki so jih nekaj potrli, nekaj pa imeli še na sebi. Homer si je zaman belil glavo, da bi to uganko razvozlal, pa je po treh dneh od jeze in žalosti umrl...

To je kratek povzetek po vrsti Homerjevih življenjepisov, ki se jih je ohranilo od Herodotovih časov do bizantinske dobe več ko deset, devet izmed njih pa poroča v zvezi s Homerjevo smrtjo tudi to zgodbo. Ker se pa viri bolj ali manj razhajajo, si jih hočemo tu nekoliko ogledati.²

1. Prerokba o Homerjevi smrti na otoku Iju (Ios). Štirje viri podajajo pred zgodbo o uganki in Homerjevi smrti prerokbo delfijskega preročišča o Homerjevi domovini in njegovi smrti.

Življenjepis, ki se pripisuje Plutarhu (40—120) in *Certamen Hesiodi et Homeri* iz Antoninovega časa (138—161) pravita, da je hotel Homer zvedeti za svoj rod in domovino, Proklos-Proculus (410 do 485) v svoji Hrestomatiji pa pravi, da je prosil za prerokbo glede varnosti svojega življenja (peri asphaleias); dobil pa je v vseh treh virih isto prerokbo, ki v dveh heksametrih odgovarja na obe vprašanji (n. d., 241, 228, 100):

Εστιν Ἴος νῆσος μητρὸς πατρὸς, ἣ σε θανόντα
δέξεται· ἀλλὰ νέων ἀνδρῶν αἰνίγμα φύλαξαι.

[Certamen: ἀνδρῶν] παίδων]

(Otok Ios ti je materin dom in ta te bo umrlega — sprejel; toda mladih mož [dečkov] uganke se varuj!)

Plutarchos dodaja še drugo, obširnejšo inačico prerokbe, a v bistvu iste vsebine (str. 241, vv. 51—60). *Certamen* prerokbi dostavlja: Ko je (Homer) to slišal, se je ogibal priходу na Ios, mudil pa se je v

² Ti viri so mi dostopni v knjigi *Homeri Opera. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Thomas W. Allen, Collegii Reginae apud Oxonienses socius. Tomus V. Hymnos, Cyclum, Fragmenta, Margiten, Batrachomyomachiam, Vitas continens. Oxonii 1946* (last Seminarja za klasično filologijo na Ljubljanski univerzi): 1. *Proculi Chrestomathia*, p. 99—102; 2. *Vita Herodotea*, p. 192—218; 3. *Certamen Homeri et Hesiodi*, p. 225—238; 4. *Plutarchi de Homero librorum pars*, p. 238—244; 5. *Vita IV*, p. 245—46; 6. *Vita V*, p. 247—250; 7. *Vita VI*, p. 250—253; 8. Ioannes Tzetzes, p. 254—55; 9. Suidas, p. 256—268.

okoliških krajih. Bizantinski gramatik in pesnik Ioannes Tzetzes (12. stoletje) je preroške heksametre kot začetek pripovedi o Homerjevi smrti prelil v tri bizantinske petnajsterce (n.d., 255): Homerja pa je doletela takale smrt: / prerokovano mu je bilo, da bo umrl, ko vprašan / ne bo mogel uganke razrešiti.

2. Homerjev prihod na otok Ios. Tu je pomembno, kako je Homerjev prihod na otok Ios povezan s prerokbo, da bo tam pokopan, t.j. da bo tam umrl. Ali se Homer otoku izogiba, ali pride nanj le proti volji, po samem naključju?

Med viri, ki govorijo o prerokbi, sicer *Certamen* prerokbi sami dostavlja, da se je Homer ogibal priti na otok Ios, potem pa poroča čisto nasprotno, da je šel Homer tja namenoma (n.d., str. 237–38): *Ko je (sc. na otoku Delu) zložil slavospjev (sc. Apolonu v čast), je poet odplul na Ios h Kreofilu in prebil tam nekaj časa, ko je bil že star.*

To poročilo ponavlja z neko novo potezo Proklos, in sicer takoj za prerokbo (n.d., 100): *Pravijo torej, da je odplul na Ios, da bi se pomudil pri Kreofilu in je napisal njemu na veselje Zavzetje Oichalijske, ki je razglasa zdaj za Kreofilovo delo.* Bizantinec Tzetzes je v tem poročilu spremenil kraj po napačno umevanem nagovoru, s katerim Homer v nekaterih virih ogovori ribiče (*možje iz Arkadije* = preprosti, nepokvarjeni ljudje), in je poročilo podal v enem samem stavku (n.d., 255): *v Arkadijo kot gost povabljen od Kreofila...*

Možnost naključja se skriva samo v Homerjevem življenjepisu, ki se pripisuje Plutarhu (n.d., 242): *Kmalu nato (t.j. po prerokbi) je na plovi v Tebe h Kronovim igram — te tekme so bile tam muzične — prišel na Ios.* — To je verjetno okrajšano po Homerjevem življenjepisu, ki se pripisuje Herodotu in nima prerokbe.

V virih brez prerokbe pa je zares videti, da je Homerjev prihod na Ios nenameravan. Herodotu pripisovani življenjepis Homerjev, najstarejši vir za Heraklitom, pravi (n.d., str. 215): *Ko se je začela pomlad, se je odpravil Homer z ladjo na pot z (otoka) Sama v Atene; prijadral je mimo nekih krajev ter došel na Ios; in niso pristali pod mestom, ampak k obali. Pa se je zgodilo, da je začelo Homerju postajati hudo slabo; šel je z ladje in počival brez moči na obrežju. Ko so zaradi neugodnih vetrov bili več dni zasidrani, so prihajali vedno nekateri iz mesta k Homerju in se čudili, ko so ga poslušali.* — Tu se torej Homer ustavi na otoku Iju po golem naključju.

To je okrajšano prevzel tudi bizantinski enciklopedist iz 10. stoletja Suidas (n.d., 266): *(Z otoka Sama, kjer je prezimil) je odšel na Ios in medpotoma mu je začelo prihajati slabo. Šel je z ladje in počival na obrežju nekaj dni.*

Preostali trije viri (*Vita IV, V, VI*) so nevtralni; omejujejo se le na to, da imenujejo kraj dogodka: *na otoku Iju* (n.d., 246, 249, 253).

3. Začetek pomenka z ribiči. Neskladnost s prerokbo je tu še večja. Zaradi svarila pred uganko mladih dečkov bi pričakovali, da v inačicah s prerokbo ne bo Homer sam pričel razgovora z ribiči.

mladci. Pa prav v vseh virih, ki poročajo o prerokbi, je Homer tisti, ki ribiče ogovori in s svojim vprašanjem sproži usodno uganko.

V dveh izmed njih ima to vprašanje obliko heksametra:

Certamen (n. d., 238)

Ob morju sedeč je, kakor pravijo,
neke dečke, od ribovanja prihajajoče,
vprašal:

Proklos (n. d., 100)

Pravijo..., ko je sedel na nekem
rtu in gledal ribiče, da jih je ogovoril
in vprašal z le-temi besedami:

ἄνδρες ἀν' Ἀρκαδίης θηρόητορες ἢ ῥ' ἐχομέν τι; (Proklos: ἢ ῥ' ἀρ')

(Možje od Arkadije, lovci, mari nosimo kaj?)

Tzetzes (n. d., 255) je isto povedal v dveh petnajstercih, naslanja se neposredno na sporočilo o prihodu v »Arkadijo«: *sprehajaje se pride na obrežje. / Pa reče: »Možje ribiči Arkadijci, nosimo kaj?«*

Plutarchos pa vpraša čisto kratko v prozi (n. d., 242): *tam je sedeč na skali zagledal ribiče, ki so veslali bliže, pa jih je vprašal, ali kaj nosijo.*

Vse to je v nasprotju s prerokbo. Ne čudimo se pa, da govorita tako tudi dva vira, ki prerokbe nimata. Tako pravi *Vita IV* (n. d., 246): (Homer) *je namreč pristopil (sc. k ribičem) in jih vprašal: (sledi heksameter kakor v Certamen). Vita V* (n. d., 249): *Ko je namreč Homer nekoč sedel na obrežju, je zaslišal — bil je slep — mimoidoče ribiče. Ogovoril jih je (kakor v Certamen). Nedoločena je Vita VI* (n. d., 253), ki odgovora ne omenja.

Dva vira, ki prerokbe nimata, pa govorita čisto drugače. V njih so ribiči tisti, ki izzovejo družbo okoli Homerja, naj razrešijo njihovo uganko; in to je pač tudi smisel Heraklitovega stavka: *Njega, moredga Homerja, so ukanili celo dečki* (ko so mu zastavili uganko).

Vita Herodotea (n. d., 215): *Ko so mornarji in nekateri iz mesta sedeli pri Homerju, so pripluli dečki ribiči v tisti kraj in izstopili iz ladjice, pristopili k njim in rekli le-to: »Dejte, tujci, poslušajte nas, če morete morda spoznati, kar vam porečemo.« In eden navzočih jim je dejal, naj kar povedo. In povedo jim uganko. — In vse to je skoraj od besede do besede prevzel tudi Suidas* (n. d., 266).

4. Uganka in nje razlaga. Uganko podaja *Vita Herodotea* — in z njo Suidas — dvakrat, najprej v prozi, nato v obliki heksametra: *Ribiči pravijo* (n. d., 215, 266): *»Kar smo ujeli, smo popustili, česar pa nismo ujeli, nosimo«* (ἡμεῖς ἄσσα εἰλομεν κατελίπομεν ἃ δὲ μὴ εἰλομεν φέρομεν.) *Ti pa* (t. j. družba okoli Homerja) *reko, naj metrično govore* (n. m.):

ἄσσ' εἰλομεν λιπόμεσθα ἃ δ' οὐκ εἰλομεν φερόμεσθα.

(Kar smo ujeli, smo pustili; česar pa nismo ujeli, nosimo.)

V nadaljnjih 6 virih stoji samo heksameter z drobnimi razločki na treh mestih: a) *háss'* (*Herodotea, Vita VI, Suidas*) — *hóss'* (*Certamen, Plutarh, Vita IV, V*) — *hùs* (*Proklos*); b) *lipómestha* (*Herodotea,*

Certamen, Suidas) — *lipómesth'* (Proklos, Plutarh, *Vita IV, V, VI*); c) *hà d'* (*Herodotea*, Suidas) — *hós'* (*Certamen*) — *hóss'* (Plutarh) — *hósa* (*Vita IV, V*) — *háss'* (*Vita VI*) — *hús* (Proklos).

Tzetzes je heksameter pretil v petnajsterec (n. d., 255):

ὥς οὖς εἶλον οὐκ ἔχουσιν, ἔχουσι δ' οὖς περ (pač: οὐχ) εἶλον.

(kako té, ki so jih ujeli, ne nosijo, nosijo pa té, ki jih [sc. niso] ujeli).

Razlaga uganke je različna. V večini virov jo razlože ribiči obširno in z uvodom, da so si po ponesrečenem ribjem lovu začeli obirati uši (*Herodotea*, Plutarh — ta celo pred uganko pripovedno, po njej razlagalno — *Certamen*, *Vita IV* [5 izmed 27 rokopisov], *Vita V*, Suidas); Tzetzes se zadovoljuje, da uganko pripovedno napoveduje: *Vita VI* in v 22 rokopisih *Vita IV* razlage sploh nimata.

5. Nerešena uganke in Homerjeva smrt. Glede zveze Homerjeve smrti z uganko viri soglašajo; le dva vira navidezno nasprotujeta, *Vita Herodotea* in skoraj dobesedno njej enaki, od nje odvisni Suidas.

Vita Herodotea, ki nima prerokbe, pravi (n. d., 216): *Ko je Homer to* (sc. razlago uganke) *slíšal, je izrekel tele besede*:

τοίων γὰρ πατέρων ἐξ αἵματος ἐκσυγιάσθαι,
οὕτε βαθυκλήρων οὐτ' ἄσπετα μῆλα νεμόντων.

(Iz odličnih očetov krvi ste se rodili, / čeprav ne mogočnih grun-tarjev ne rejcev neštete drobnice.)

Zgodba se potem nadaljuje: *Od tiste nemoči* (sc. o kateri je avtor že prej govoril) *pa se je zgodilo, da je Homer na Iju umrl, ne od tega, ker ni razumel izreka onih dečkov, kakor nekateri mislijo, ampak od slabosti*. (Pokopali so ga na obrežju in popotniki in mornarji, ki so z njim obče-vali, so mu postavili spomenik; pozneje so napisali Ijevci nanj napis, ki so ga vsi občudovali, pa ni Homerjev. Glasi se:)

ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύψεν
ἀνδρῶν ἡρώων κοσμήτορα θεῖον Ὅμηρον.

(Tu je pokrila zemlja čestito glavo, / junaških mož slavlca božan-skega Homerja.)

V bistvu isto pripoveduje Suidas.

Herodotovski življenjepis torej prav s svojim ugovorom dokazuje, da je bilo že pred njim razširjeno tudi drugačno izročilo o Homerjevi smrti, in sicer z dvema značilnima potezama.

a) da je bila nerešljiva uganke vzrok ali vsaj povod njegove smrti,

b) da si je Homer še tik pred prerokovano smrtjo sam sestavil napis za svoj grob.

Kot zgodovinar je avtor Herodotovskega življenjepisa verjel drugačnemu izročilu, ki ni govorilo o prerokbi, po kateri je Homer umrl naravne smrti od starostne slabosti; prav z ugovorom pa je odkril resnico, da je bilo izročilo, ki ga je pobijal, starejše od njegovega spisa. Močni podarek, ki ga daje *Hera klit* (okoli 500) ukani ribiških dečkov z njihovo nerešljivo uganke, pa zlasti priča, da je bilo njemu pred očmi izročilo, ki ga *Vita Herodotea* odklanja.

Obe zgoraj omenjeni potezi tega izročila nahajamo tudi v spisu *Certamen*, Homerjevo avtorstvo njegovega nagrobnega napisa čisto izrečno, zvezo nerešene uganke z njegovo smrtjo pa, ker se Homerjeva zmedenost ne omenja, le s tem, da je dogodek opisan kakor v vseh drugih virih, ki ne slede Herodotovskemu izročilu.

Certamen (n. d., 238): (Homer) *Spomni se prerokbe, (tega) da se mu bliža konec življenja, in naredi napis za svoj lastni grob. Ko je od tam odhajal, glen je bil tam, je spodrsnil in padel na rebra ter v treh dneh, kakor pravijo, umrl; pokopali so ga na Iju. Napis pa je takle (gl. zg.).*

Samo zvezo nerešene uganke s Homerjevo smrtjo spričujejo (najprej viri s prerokbo):

Plutarchos (n. d., 242): *Ko tega (besedila uganke) Homer ni mogel razumeti, je zaradi potrnosti umrl (kako, vir ne pove). Ijevci so ga pokopali in s spoštovanjem napisali na njegov grob tale napis (gl. zg.).*

Proklos (n. d., 100): *Tako je, pravijo, (Homer) potrtn nameraval oditi, dojemajoč smisel prerokbe, in tako je spodrsnil in padel na kamen ter v treh dneh umrl. (Vsa ta zgodba se piscu zdi prav malo verjetna, sporoča jo le, ker je noče zatajiti. O napisu molči.)*

Tzetzes (n. d., 255): *Zalosten je na glenu spodrsnil ter si na skali zlomil rebra. (O napisu molči.)*

Tudi *Vita IV*, *Vita V*, *Vita VI* poročajo v kratkih besedah isto. *Vita IV* (n. d., 246, v začetku vse zgodbe): *Pravijo, da se je on (Homer) na otoku Iju od žalosti nalašč zdrževal jedi in se končal, ker ni rešil uganke (ki za tem sledi. Na koncu stoji napis.). Vita V* (n. d., 250): *Ker ni razumel, kar so (ribiči) govorili (t. j. uganke), je od žalosti umrl na otoku Iju. — Vita VI* (n. d., 253 — v začetku zgodbe): *Pravijo, da je (Homer) umrl na otoku Iju, ker je od slabosti padel, ko ni rešil uganke (ki se za tem navaja. Na koncu napis).*

Vidimo torej, da je bilo po izročilu, ki je starejše od Herodotovskega življenjepisa, ribiška uganke povod Homerjeve smrti, da je tudi izročilo o prerokbi starejše od tega življenjepisa. Njegov avtor je prerokbo samo pač izpustil, ker kot zgodovinar ni vanjo veroval. Ohranil pa je prvotno obliko zgodbe, ko govori o srečanju Homerjevem z ribiški dečki. Homerjev oговор v večini virov, ki ribiče imenuje *može iz Arkadije* v pomenu preprostih poštenih ljudi, je torej mlajši. In res je ta izraz nastal z vsem arkadijstvom vred šele s pastirsko poezijo v dobi helenizma.

Motivni obrazec vzpostavljene zgodbe bi bil potemtakem:

A. Delfijska prerokba o otoku Iju, domovini Homerjeve matere, kjer bo zatela Homerja smrt; svarilo pred uganke mladih ljudi.

B. Homer, ki se je otoku Iju izogibal, zaradi neugodnega vremena na morskem potovanju vendarle pride tja in bolan počiva na obrežju.

C. Ribiči, vračaje se z neuspešnega lova, pozovejo Homerjevo družbo, naj poslušajo njihovo uganko, če jo bodo znali razvozlati.

D. Ribiška uganka o lovu na uši, ki jo morajo ribiči sami razložiti.

E. Homer se spomni prerokbe in sestavi napis za svoj grob. Malodušen zaradi prerokovane smrti, ob odhodu na glenu spodrsne in se smrtno ponesreči. Ijevci ga na obrežju pokopljejo in mu napišejo na spomenik njegov napis.

*

Uganka o lovu na uši je vključena tudi v številne inačice pravljirnega kroga o umnih zastavljavcih (-kah) ugank in reševalcih (-kah) nemogočih nalog. Obsežen pregled teh pravljic sta po pripravljalnih spisih raznih raziskovalcev sestavila Joh. Bolte in Jiří Polívka v *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm II* (1915). Nr. 94. *Die kluge Bauerntochter* — slovenske inačice, str. 351. Za njima je posvetil nizozemski germanist in narodopisec Jan de Vries vsej skupini pravljic o umnih zastavljavcih (-kah) in reševalcih (-kah) ugank obsežno, predragoceno delo »*Die Märchen von klugen Rätsellösern, eine vergleichende Untersuchung*« (Helsinki 1928, 439 str. 73. zvezek zbirke *Folklore Fellows Communications* Finske akademije znanosti).

Poglavitna tipa sta pravljica o *Umnem kmečkem dekletu* (Arne-Thompson, The Types of the Folk-Tale, FF Communications Nr. 74, Type 875 — De Vries, n. d., str. 15—29, Nr. 1—262; slov.-shrv. št. 171 do 185) in pravljica o *Umnem dečku* (Arne-Thompson, Type 921 — de Vries, str. 29—40, Nr. 263—357; shrv. št. 376).

V delnem motivu A_4 — kralj ali drug oblastnik naleti v njenem (njegovem) domu dekletu (dečka) samo (-ega) doma in jo (ga) vpraša, kje ji (mu) je oče, mati, brat, sestra itd. in kaj delajo. Na vprašanja dobi nedoumne, pa bistre odgovore. V tipu 875 — o umnem kmečkem dekletu — je med 262 inačicami 25 s takim oblastnikovim obiskom (n. d., 112), med temi 25 inačicami pa 13 z vprašanjem po bratu ali očetu, t. j. 52 %. V tipu 921 — o umnem dečku — pa je med 295 inačicami 229 s takim obiskom in od teh 229-ih je 155 inačic z vprašanjem po bratu, očetu, materi, sestri, očetu in materi, materi in sestri, hlapcu ali dečku samem (67,5 % — gl. str. 129). V 119 inačicah izmed teh 155-ih je odgovor na vprašanje, kaj dela, uganka o lovu na uši, t. j. 76,8 % (ne 85 %, kakor stoji pri de Vriesu na str. 131).

Delnemu motivu A_4 se pridruži pogosto delni motiv B_2 : na kraljev (oblastnikov) dom povabljeni ugankar (-ica) dobi tam od njega neizvršljivo nalogo, n. pr. naj iz pesti preje čez noč naprede, stke in sešije novo obleko; pa ugankar se je reši z nasprotno zahtevo, naj kralj z nemogočim pogojem izvršitev naloge omogoči, n. pr. naj iz ivera naredi statve za tkanje blaga za obleko.

Zal ne vemo, ali je med 119 ugankami tipa 921 z uganko o lovu na uši tudi kaka slovanska — de Vries namreč ne navaja njihovih števil. Med številkami pa, ki jih navaja na str. 129 za vseh 25 + 229 inaič tipa 875 in 921 z vprašanjem po bratu, očetu itd., je slovanskih samo 5: SR 102 »Lit. Var. (nicht später als das XVII. Jahrh.): N. Kostomarov, Pamjatniki I, S. 28—48 »Die Legende von Pjotr und Fevronija« (A₄B₂C) — SČ 169. Kom. Zemplin: Czambel, Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov I, S. 385 (A_{5,4}B₁C) — SB 189. Strauss, Die Bulgaren. Ethnographische Studien, S. 304 (A_{5,4}C) — SR 371. Gouv. Archangelsk, Kreis Senkursk, Dorf Brjučovskaja: A. M. Smirnov, Sbornik velikorusskich skazok I, S. 217, Nr. 18 (A₄) — SČ 375. Glatz: Kubin, Povídky kladské, Prag 1910—1914, II, S. 219—220, Nr. 63 (A₄). — K temu še SB 187. Debra. Šapkarev, Sbornik ot bálgarski narodni umotvorenija t. VIII—IX (1892), S. 150, Nr. 99 (A₄C), ki jo je de Vries, n. d., 129, izpustil. Ker teh izdaj v Ljubljani ni, mi ni mogoče ugotoviti, ali ni katera izmed teh šestih inaič med zgornjimi 119 inaičami ali bi vsaj morala biti med njimi. Gotovo pa je, da med njimi ni niti ene slovenske.

Vse to velja kajpak za inaiče, ki jih je našel de Vries leta 1928.

Danes moremo to praznino glede slovenskih inaič vsaj nekoliko zadelati. Pri iskanju inaič pripovedkam o Kralju Matjažu v pokrajinah, iz katerih do 1951 še nobene nismo poznali, je Milko Matičetov dne 12. decembra 1952 naletel na pravljico o Kralju Matjašu in razumnem kmečkem dekletu, ki mu jo je v Bogojini v Prekmurju povedal Lajčič (Lajoš-Ludvik) Gutmanov, kovač, r. 1900, in jo je Matičetov v SE VI—VII (1954), str. 313 (zapis 3), pravilno uvrstil v pravljčni krog o umnih reševalkah ugank, ki razpravlja o njem Jan de Vries v zgoraj omenjenem delu. Pravljica se glasi:

Mačas-krau ino dekla

Mačas-krau je odo po lovini ino je prišau k adnoj izi. Notre je nej najšau drugoga kak adno deklo pa adno dejte v zibelki. On pita tou deklo: »Ka delaš — prej — dekla?« Ona njemi bistro povej: »Lanjski smeji potáčen.« »Ge pa maš brata?« — »Ja, on je — prej — odišau lanjsko pojejanje plačúvat. Pa túdi po lovini: pa ka strli, tisto tan nijá, ka de pa živo, tisto pa domou prnesé.« Zaj pa se Mačas-krau mislo, ka je tou za ričij. Nej je mogau on ož zaštundèjrati, ka bi tou bilou. Kakša lovina bi tou bijla: ka bi živo bilou, ka tisto domou prnesao, mrtvo bi pa ton nijáu. Záto je pravo dekli, naj pride za tri dni na njegof grad.

I tak je dekla túdi spunila njegovo zápoved. Pride dekla v grad pred Mačas-krala ino ga pozdravi i pravi: »Ka želèjte, milostiven krau?« On pa pravi: »Te reči mi moreš povedati te dobiš tri zlate. Či mi pa na boš ogánila, te boš pa tri dni zaprejta.« Ona pita: »Kakše rečij vam naj ogónin?« On je pita: »Ka je te tou za lovine bilou, ka je tvoj brat strejlau, da si ti pravila: ka de mrtvo, tisto ton nijá, ka de živo, tisto pa domou prnesé.« Zdaj pa ona njemi povej: »On si je srakico v goušči doj

slejkau, záto ka je pun vüši, pa je od penjá mlato. I tak štera je mrtva bila, tisto je tan nijau, štera je pa žijva ostala, tisto pa domou prnesao.« — »Zaj pa ka je tou, ka je lanjsko pogejdanie šou plačüvat?« Ona njemi pravi: »Lanjsko leto sva telko pogjela, z mlina znosila na porgo, pa tisto je mogau plúčati zdaj.« »Zdaj pa ka pa te je tou, ka si pravila, ka si ti lanjski smej potúkala?« Ona njemi pravi: »Lanjsko leto san se smijála, zatou san pa dobila sineka, zaj san ga pa zibala.« —

»No — prej — ti dekla, da si tak čedna, tou pütro mi zakrpaj, tak ka se náde poznalo.« Ona pa friško pobej krali Matjaši: »O milostiven krau, vi jo prlé vö obrnite, gjes jo friško zakrpan!« I tak je vido krau, ka z njof nikaj nej za opraviti i njoj je dau tri zlate.

Pa njoj je pravo, či ma okouli sebé več tak čedni pajdašic. Ona pa pravi njemi, ka ona ne vej za drugoga pámeti. I tak je odišla proti svojem domi, je bijla vesela trijan zlatnikon.

Če primerjamo to prekmursko inačico z ogrskimi variantami, se nam pokaže takoj skupna poteza, da je tudi v več ogrskih inačicah dobil kralj v pravljici o umnem dekletu ime Kralj Matjaš. Te inačice so: *Literarni inačici*: 1. FM 223 (de Vries, n. d., 26 — na str. 54, kjer de Vries našteva inačice s kraljem Matijem Korvinom, je izpuščena). Ádám Horváth von Pálóc, A tétényi leány Mátyás királynál (Dekle iz Téténya pri Kralju Matjašu), verfaßt 1796, gedruckt 1816 bei Tatter in Pest (A₅CDE). — 2. FM 224 (n. d., 27. 54). Magyar Hirmondó I, Wien 1792, S. 31 = Johann Kiss, Elmés nyájasságok, Oedenburg 1806, S. 7—10 (A₅CDE).

Usne inačice: 3. FM 226 (n. d., 27. 54). Gyöngyös: Magyar Nyelvör II, 1873, S. 275—276 (A₅B₁CD). — 4. FM 231 (n. m.). Südungarn, Nagy-Lengyel: Magyar Nyelvör XV, 1883, S. 231 = Béla Tóth, Magyar Anekdotalines I, Budapest 1903, S. 113 (B₂₋₄C). — 5. FM 232 (n. d., 27 — na str. 54 tiskovna napaka FM 233; te številke pa v knjigi ni, ampak Liv. 233). Umgegend von Kronstadt: H o r g e r, Nr. 13 = Magyar népköltési gyűjtemény X, 1905, S. 107—112 (A₅B₂₋₁CDE). — Mimo tega stoji ime Kralja Matjaša tudi v podkapatsko-ukrajinski inačici SU 131 (n. d., 23. 54). Ehem. Nordungarn, Kom. Zemplin: Etn. Zb. IV, S. 175, Nr. 4 (A₅B₂₋₄C).

Pa v nobeni teh inačic — tudi ne v dalje spodaj omenjenih — ni motiva A₄, kajpak tudi ne uganke o lovu na uši. Pač pa je kakor v prekmurski tako tudi v podkarpatski inačici SU 131 in v ogrski FM 231 naloga, ki jo daje Kralj Matjaš dekletu, naj zakrpa preluknjan vrč, in njen odgovor, naj ji kralj vrč prej obrne; nahajamo to nalogo tudi še v dveh ogrskih inačicah brez Matjaševega imena (n. d., str. 27, 249): FM 225. Debrecen: L. Arna y und P. Gyula i, Magyar népköltési gyűjtemény I, Pest 1872, Nr. 16 (A₁B₂₋₄₋₁). — FM 229 (n. m.). Békés (vor 1847): A. I p o l y i, Népmesegyűjtemény S. 400—403, Nr. 77 (A₅B₄₋₁CDE). Dalje še v dveh ukrajinskih, iz Galicije in iz Bačke, ter v eni nemški iz Erdelja (n. d., 23. 19, 249): SU 130. Galizien, Vuljka Sušensjka (1895):

Etn. Zb. VI, S. 154—155, Nr. 350 ($A_5B_{1,2,4}C$). — S U 132. Bacs-Bodrog = Bačka: Etn. Zb. XXX, S. 248—251, Nr. 124 ($A_5B_{1,1}CDE$). — G G 56. Siebenbürgen: Haltrich, S. 242, Nr. 46 ($A_5B_{2,4,1}CDE$).

Iz tega zemljepisnega položaja in načinu sklepa de Vries, da je to preskušnja umnosti imeti za ogrsko novino ter skuša to utrditi še s sledečim izvajanjem: (Diese Neuerung) wurde durch das Anfangsmotiv E_1 (das Abhäuten eines Steines) veranlaßt, denn auch dieses findet sich in einer Anzahl ungarischer Varianten. Da aber nur die ungarischen Fassungen sowohl dieses Anfangsmotiv als auch die Klugheitsprobe kennen, während sonst entweder das eine oder das andere Motiv vorkommt, wird dadurch die ungarische Herkunft dieser Neuerung bewiesen (n. d., 249—250).

To dokazovanje pa ne drži.

V »Slovenskem jeziku« II (1939), sn. 3—4, str. 230—231, sem opozoril na modri nasvet, s katerim prevejani ribniški lončar Kozmek v Jurčičevem prvem »Spominu na deda« (*Zakrpana Višnja gora in raztrgani Žuženberg* — pravilni naslov »Raztrgana Višnja gora in zakrpani Žuženberg«) so mu pač zmaličili v uredništvu Novic — M. Verne v Novicah 1852, 159, pravi: »zaflikani Žuženberg« [glej Rupel, Jurčičevo ZD I, str. 297]) odvrne Višnjane od poboja njegovih dobrih odjemalcev Žuženberžanov, ko jim svetuje, naj jim pošljejo preluknjan lonec, da ga kakor vse drugo zakrpajo; pa tudi sam sebe reši iz žuženberških pesti s tem, da Žuženberžanom svetuje, kako naj si pomagajo z zahtevo, naj Višnjani lonec prej obrnejo.

Hkrati sem pokazal na vzorec, ki ga je najti v srednjevisokonemški igriški pesmi »Salomon und Markolf. Das Spruchgedicht« (glej op. 1): Kralj Salomon je zagovednega dvornega burkeža Markolfa zaradi posebnosti nespoštljive burke, ki mu jo je zagodel, »za vedno« pregnal z dvora — če se vrne, mu pojde za glavo. V tem času pa Salomonu na naglem umre njegova najljubša žena — v resnici je vzela v usta le »koren lečen«, ki ga je poganski kralj poslal, da bi na videz umrla in bi jo njegovi odposlanci iz grobnice ukradli in k njemu pripeljali (prim. nar. pesem o »Mladi Zori«). Ustne pa so ji rdeče, kakor da je živa in zdrava. Salomon je v hudi zadregi, samo Markolf bi mu mogel kaj pametnega svetovati, ko bi bil živ. Hlapec mu pove, da se nekje skriva, pa nihče ne ve kje: »težko ga bo najti«. Salomon pa si vé sveta (n. d., str. 71 in 72, vv. 1685—1703):

Der konig sprach: »Du salt nit lazzen,
lauff von strazzen zu strazen
und ruff: »Ir sollet alle wiZZen,
daz min duppen ist zurizzen,
an dem boden bi den fuzen.
Mag daz ieman gebuzen?
Wo Markolf dan verborgen ist,
er antwort dir in kurzer frist.«
Da diser knecht alsus lieff,
und dise wort so dicke rieff,

Kralj mu reče: Nikar ne mudi,
tékač od ceste na cesto
in kliči: »Védite vi vsi,
da se lonec moj je strgal,
čisto spodaj, prav na dnu.
Kje je mož, da ga zakrpa?
Če le Markolf kje je skrit,
prav pri priči se oglasi.«
Ko takó ta hlapec téka,
té besede vedno klika,

die abendure fugete daz,
 daz er quam, da Markolf was.
 Da er dise wort recht vernam,
 zu hant er her vor quam
 und sprach: »Ist ieman so behende,
 der mir daz duppen wende,
 iz si man oder wip,
 ich buzen iz uff mineñ lip.«
 Alsus wart Markolf funden.

se naposled le nakreti,
 da pride tja, kjer se Markolf skriva.
 Ko té besede prav zasliši,
 pa pri priči sëm poskoči
 pa reče: »Če je kdo tak ročen,
 da ta lonec mi obrne,
 naj bo mož ali žena,
 pa ga zakrpam, prmejkuš.«
 Tako so Markolfa našli.

Nemška igrška pesem s to šalo, »*Salomon und Markolf*«, se je ohranila v 5 rokopisih iz 15. stoletja, prvopis pa je nastal v tretji četrtini 14. stoletja (n. d. [gl. op. 7], str. XXXVI s.), in sicer v srednjefrankovskem narečju ob Dolenji Moseli (n. d., str. XXXII s.), torej v bližini francoskega ozemlja. Spesnena je na osnovi latinskega proznega dialoga »*Salomon et Marcolfus*«, »*Dialogus Salomonis et Marcolphi*«, ki je sam nastal v 12. stoletju v Severni Franciji. Žal mi ni mogoče ugotoviti, ali ni ta šala ohranjena tudi v k r a k o v s k e m rokopisu latinskega dialoga (z značko S), edinem, ki mu je na koncu dodana — kakor nemški igrški pesmi — zgodba o *Ugrabitvi in zopetni pridobitvi Salomonove nezveste žene poganke*. V tem odstavku se sicer v začetku tudi govori o iskanju in zopetni vrnitvi Markolfovi na Salomonov dvor, v B e n a r y ovi izdaji (gl. op. 1), str. 48, Appendix III, Finis codicis S (p. 142, col. a) pa je besedilo tega uvodnega poročila močno okrajšano:

... *Rex vero Salomon cum magno rubore Marcolfum petiuit promittens et dans sibi graciam, ut intraret curiam eius. ... Marcolfus vero de fornace descendens domum suam iuit et post hoc in curia[m] regis intrauit ac premansit.*

... Kralj Salomon pa je z veliko sramoto prosil Markolfa, obetajoč in dajoč mu milost, da bi prišel na njegov dvor. ... Markolf pa je zlezal s svoje peči in šel v svojo hišo in potem stopil v kraljevo palačo in tam ostal.

Pa že iz same resnice, da stoji ta šala v nemški igrški pesmi iz 14. stoletja in iz pokrajine ob francoski meji, da je nadalje stala (v prozi) tudi v latinski predlogi, po kateri je neznani igra svojo pesem sestavil, izhaja z vso gotovostjo, da šala o luknjavem loncu, ki naj se zakrpa, a prej kajpak obrne, ni zrasla na ogrskem zelniku, ampak se je presadila tja iz sosednih njiv, po vsej verjetnosti naravnost z Nemškega. Da se je ohranila v nemškem ustnem ljudskem izročilu današnjih dni le ena sama inačica, in to z Erdeljskega, je pač le golo naključje. V 14. stoletju so Nemci to šalo poznali iz rokopisov nemške pesmi »*Salomon und Markolf*«. In prav ta literarna varianta, bodi latinska ali nemška ali drugačna (lat.: RF 268, de Vries, str. 30), je bila, kakor je pokazal J a n d e V r i e s v svoji knjigi (str. 115,² 127, 131, 133, 135, 137, 139—144, 310—320,

² Tu navaja J a n d e V r i e s razlago prve uganke pri srečanju kralja Salomona z Markolfom le iz RF 269 (iz *Compilatio Singularis exemplorum*) »Merlin« (A): ... auf die Frage des Fürsten: »Quis est hic?« antwortet (Merlin): »Homo est dimidius equus, quia non ad plenum intrauerat.« In opozarja: Ich habe diese Antwort nicht in den Rätselfragen von Salomon und Markolphus

406—427) izhodišče pravljam o umnih sestavljalcih in reševalcih ugank.⁴

To velja za prekmursko inačico še prav posebno. Z ustreznim odstavkom nemške igrške pesmi in njene latinske predloge soglaša predvsem z obema njegovima delnima motivoma, in sicer glede na to, da spada »*Salomon in Markolf*« k Aarne-Thompsonovemu tipu 921 (o umnem dečku), prekmurska pravljica pa k tipu 875 (o umnem dekletu).

Ta delna motiva sta:

A₁ (de Vries, str. 16) Kralj naleti v njeni (njegovi) hiši na dekle (dečka), ki jo (ga) vpraša, kje je njen (njegov) oče, mati, brat in sestra. Njeni (njegovi) nedoumni odgovori pričajo o njeni (njegovi) umnosti.

Kakor v prekmurski pravljici Mačas-krau v dekličino hišo, pride tudi v »*Salomonu in Markolfu*« kralj Salomon v Markolfov stan (glej opombo 3).

B₂ (n. m.). Kralj povabi dekle (dečka) v svojo palačo in ta dobi tam neizvršljivo nalogo, pa se je reši z zahtevo po nemogočem pogoju njene izvršitve.

V prekmurski pravljici je to ista naloga, s kakršno v nemški igrški pesmi Salomon ukaže iskati izgnanega in skrivajočega se Markolfa, da bi se posvetoval z njim ob nagli, neverjetni smrti svoje žene. V latinskem dialogu in nemški pesmi pa naroči Salomon pred odhodom od njegove koč: Pojdi in reci svoji materi, naj mi od najboljšje krave, ki jo ima, pošlje lonec mleka in »ta lonec od iste krave pokrij« (et ipsam ollam de eadem vacca cooperiat). In res mu mati izroči lonec z mlekom, pokrit z belim mlincem, namazanim s kravjim mlekom. Markolf pa spotoma mlinec poje in ga nadomesti s suhim kravjekom. Na vprašanje, zakaj je to storil, odgovori Salomonu, da je storil po ukazu: »Ali ni kravji hlebec od krave.« Salomon pa je mislil, kakor je mati storila. Gl. *Salomon et Marcolfus*, cap. III, p. 25—26; *Salomon und Markolf*, vv. 700—724.

gefunden; diese Compilatio macht es aber wohl wahrscheinlich, dass sie auch in diesem Sagenkreise bekannt gewesen ist. — Ne samo »wahrscheinlich«, ampak »wirklich«! De Vries je prezrl v Benaryovi izdaji tale odstavek (str. 22 in 25): Salomon quadam die cum venatoribus suis... de venacionis persecucione rediens forte transibat ante hospicium Marcolfi folli... divertit illuc cum equo suo et inclinato capite sub limine hostij requisivit quis intus esset. Marcolfus vero ad focum sedens et ollam plenam fabis custodiens respondit regi: »Hic intus est homo et dimidius homo et caput equi; et quanto plus ascendunt, tanto plus descendunt.« Ad hoc Salomon ait: »Quid hoc est quod dicis?« Marcolfus respondit: »Homo integer ego sum intus sedens; dimidius vero homo tu es super equum sedens et intus prospiciens; caput equi caput est tui caballi super quem sedes.« — Nato Markolf še razloži, kaj so »ascendentes et descendentes«: to so bobova zrna, ki v loncu vro. — Isto pripoveduje »*Salomon und Markolf*«, vv. 623—640, 657—672.

⁴ Na drugi strani pa ni dvoma, da je tudi pripovedni del latinskega spisa »*Salomon et Marcolfus*« take motive — nahajajo se namreč samo v tem delu (Benary, 22—44, Pars II, cap. I—XX; 48—51 Appendix III. finis codicis S) — zajemal sam tudi iz ljudskih izročil, vzhodnih in zahodnih (de Vries, 310 in 311). Kako zapleteno je medsebojno razmerje teh izročil, kaže najjasneje VI. del de Vriesove knjige: O razmerju med evropskim in azijskim izročilom umnostnih pravljam (n. d., 406—427).

Iz pravljice same o Umnem dekletu — česar v »*Salomonu in Markolfu*« ni — je pravzaprav le ostanek motiva (de Vries, 16 in 255 do 257):

C. Kralj se z dekletom oženi...

V prekmurski pravljici je ostalo od tega zgolj vprašanje, ali »umno dekle« z nezakonskim otrokom — to je pač kaj nesrečna pretvorba — ve »okouli sebé več tak čedni pajdašice«. Pa »ona ne vej za drugoga pámeti«.

Še značilnejša je skladnost prekmurske pravljice s »*Salomonom in Markolfom*« v nadrobnih potezih. Izmed treh ugank in ene naloge, ki nam jih nudi prekmurska pravljica, sta dve uganki in ena naloga iz nemške igrške pesmi »*Salomon und Markolf*« — posredno pa iz prozne latinske predloge; ena sama uganka pa je iz pravljice. Eno teh markolfovskih ugank — o lovu na uši — že poznamo, prav tako edino neizvršljivo nalogo — o luknjastem loncu, ki naj se zakrpa, a prej obrne. Treba, da si ogledamo še drugo markolfovsko uganko prekmurske pravljice, ki stoji v »*Salomonu in Markolfu*« na koncu, v prekmurski inačici pa v začetku — razumljivo, ker je dekle prevzelo vlogo Markolfovo:

Mačas-krau... je (v iži) naišao... adno dekle pa adno dejte v zibelki. On je pitau tou dekle: »Ka delaš — prej — dekla?« Ona njemi bistro povej: »Lanjski smej potáčen.«

Razlaga te uganke pa stoji v prekmurski inačici na koncu — tudi razumljivo, saj stoji na koncu tudi v »*Salomonu in Markolfu*«, latinskem in nemškem:

(Mačas-krau:) »Zdaj pa, ka pa te je tou, ka si pravila, ka si ti lanjski smej potákala?« Ona njemi pravi: »Lanjsko leto san se smijála, zatou san pa dobila sineka, zaj san ga pa zibala.«

»*Salomon et Marcolfus*«, str. 23:

(Salomon:) »Vbi... tua soror?« ...Marcolfus: »...Soror denique mea in cubicolo sedens plorat risum annotinum.« Salomon: »Quid ista significant?« Marcolfus: »...Soror denique mea preterito tempore quendam iuuenem adamauit, et inter ludicra et molles tactus et basia viciata quod tunc risit modo pregnans plorat.«

Isto pravi igrška pesem, vv. 653—658, 695—698.

Ta uganka se nahaja tudi v vseh ogrskih inačicah, kar pa ne pomeni mnogo, ker stoji z eno izjemo (FF 204) v vseh pravljicah tipa 875 (o umnem dekletu), pa v 163 inačicah izmed 176 tipa 921 (de Vries, n. d., 134).

S »*Salomonom in Markolfom*« se v prekmurski pravljici ne ujema samo prva uganka o bratu: »Ja, on je — prej — odišau lanjsko pojedanje plačuvat...« z razlago: »zaj pa ka je tou, ka je lanjsko pogejdanje šou plačuvat?« Ona njemi pravi: »Lanjsko leto sva telko pogjela, z mlina znosila na porgo, pa tisto je mogau plácati zdaj.« V latinskem in nemškem »*Salomonu in Markolfu*« stoji namesto tega uganka: O če moj dela iz ene škode dve — ker stezo preko njive zadeluje s trnjem, narede ljudje ob strani dve novi (lat. str. 23; nem. vv. 643—644, 673—680). Vendar je važno pri vsem tem, da je ohranila prekmurska pravljica vsaj

kako izmed ugank o očetu, namesto de Vriesove prve (markolfovske) vsaj njegovo četrto (de Vries II, 1, str. 117 s., II, 4, str. 119), pa čeprav jo je prenesla na brata. Izmed ogrskih inačic te uganke nima niti ena (glej navedeno mesto).

Kljub delni odvisnosti od ogrskih pravljic — od tod je ime Mačas-krau (inačice gl. str. 138 s.), morda tudi pütra, t. j. vrč, ki naj se zakrpa, pa prej obrne* — nemška igrška pesem in Jurčičev govorita o *duppenloncu*, tri ogrske pravljice pa s prekmursko vred o *vrču*, med njimi pa samo ena s kraljem Mátyásom (FM 231 iz Nagy-Lengyela v južnozahodni Ogrski, drugi dve, gl. str. 138) — je prekmurska pravljica o *Mačas-kralu in umni dekli* v mnogo tesnejšem stiku z latinskim in nemškim srednjeveškim izročilom o »*Salomonu in Markolfu*« in s tem potrjuje de Vriesovo ocenitev razmerja med »*Salomonom in Markolfom*« in zahodnoevropskimi pravljicami o umnih zastavljavcih in reševalcih (-kah) ugank. Terenske raziskave prihodnosti pa bodo morale reševati vprašanje, ali ni morda Jurčičeva oblika salomonovsko-markolfovske naloge o loncu, ki naj se zakrpa, pa prej obrne, morda iz inačice pravljice o umnem ugankarju (-ici) in ne naravnost iz salomonovsko-markolfovske naloge in rešitve.

Zusammenfassung

DER MA. DIALOG (SPRUCHGEDICHT) VON SALOMON UND MARKOLF UND DAS PREKMURISCHE MÄRCHEN VON KÖNIG MATJAS UND DEM MÄDCHEN

Zur 70-Jahrfeier des slowenischen Erzählers F. S. Finžgar wurde im »*Dom in svet*« 1941, S. 41–46, bei Besprechung des Bohinjer (Wocheiner) Katechismusrätsels vom einmal Gestorbenen, nie Geborenen (d. h. Adam), das Finžgar in sein Volksschauspiel »*Divji lovec*« (Wildschütz, 1902) aufgenommen hatte — es kommt schon in Alkuins (um 750–804) »*Pippiniregalis et nobilissimi juvenis Disputatio cum Albino scholastico*« (Migne, PL 101, 975–980) und im Tegernseer Fragebüchlein des 9. Jahrhunderts (CLm 19417) vor — nebenbei als Beispiel für Langlebigkeit auch das ebenfalls bei Alkuin, aber schon in *Symphosii Aenigmata* No. XXX (um 400 n. Chr.) vorkommende Läusejagdrätsel angeführt, das nach dem mlat. Vorbild in »*Salomon et Marcolfus*« (12. Jahrhundert — des mhd. Spruchgedichtes, 14. Jahrhundert, s. oben Anm. 1) auch in Carnoys Volksmärchen aus der Gegend von Amien übergegangen ist (*Mélusine* I [1877], No. 12, Col. 27 g s.).

Das Rätsel ist aber noch älter und ausser in Frankreich durch die halbe alte Welt, darunter auch in Slowenien bekannt. Anton Sovrè hat in seiner slowenischen Übersetzung der Vorsokratiker (1946, S. 78) als ältesten Beleg Heraklits (um 500 v. Chr.) Ausspruch über Homer und das Fischerrätsel angeführt nach Diels-Kranz⁵ I, 22 B (= Herakleitos), No. 56 (nach Hippolytos IX, 10) und kurz die Sage von Homers Tod hinzugefügt, verursacht durch den Ärger, dass er das Rätsel nicht habe lösen können (S. 271 s.).

Diese Sage, von Heraklit bis Tzetzes (12. Jahrhundert) in 9 Varianten überliefert, erzählte zu Heraklits Zeiten, wie eine eingehende Analyse dartut, folgendes: (A) Auf der Suche nach seiner Heimat erhält Homer zu Delphi das Orakel, die Insel Ios sei seiner Mutter Heimat und sie werde auch seinen Leichnam aufnehmen, er möge sich aber vor jungen Leute Rätsel hüten (s. S. 131). (B) Seitdem hütet er sich nach Ios zu kommen, weilt aber oft in der Nachbarschaft; auf einer Reise von Samos nach Athen aber muss sein Schiff dort

anlegen und wegen milderer Winde und Homers Unwohlsein länger verweilen. (C) Eines Tages kommen Fischerjungen vorüber und fordern Homers Gesellschaft auf, ihr Rätsel anzuhören. (D) Das Rätsel (s. S. 133) vermag niemand zu lösen und die Fischerknaben geben selbst die Läusejagd als Lösung an. (E) Des Orakels sich erinnernd, verfasst Homer sein Epitaph (s. S. 134), tut beim Weggehen wegen eines Fehltritts einen schweren Fall und stirbt nach drei Tagen.

Das Läusejagdrätsel kommt auch in einer grossen Anzahl von Märchenvarianten von klugen Rätselstellern vor, über die Jan de Vries in seiner vergleichenden Studie »Die Märchen von klugen Rätsellösern« (FFC, Nr. 73, Helsinki 1928, 439 S.) ausführlich berichtet. Im Teilmotiv A, sowohl des Typus 875 (Von der klugen Bauerntochter) als des Typus 921 (Vom klugen Knaben), wo ein König das Mädchen (den Knaben) zu Hause antrifft und nach Eltern und Geschwistern fragt, bekommt er rätselhafte Antworten — in 119 Varianten des Typus 921 ist das Läusejagdrätsel darunter — im Teilmotiv B₂, wo das Mädchen (der Knabe) in den Königspalast eingeladen ist, verlangt dann der König von ihr (ihm) die Ausführung unmöglicher Aufgaben, was jedoch mit der Gegenforderung nach ebenso unmöglichen Vorbedingungen zu ihrer Ausführung beantwortet wird. Unter den von de Vries 1928 angeführten 119 Varianten des Typus 921 ist keine einzige slowenische; aber am 12. Dezember 1952 wurde zu Bogojina in Prekmurje eine von Milko Matičetov aufgestöbert. Ihre Wesenszüge sind:

König Matjaš (Mačuš-krau) erhält vom Mädchen auf seine Fragen folgende Antworten: sie selbst wiege ihr vorjähriges Lachen, ihr Bruder sei das vorjährige Essen zahlen gegangen, und was er auf der Jagd erschiesse, lasse er liegen, was am Leben bleibt, nehme er mit. In das Königsschloss eingeladen, muss es die Rätsel erklären: Der Bruder habe in seinem Hemde nach Läusen gesucht und in der Mühle das im vorigen Jahr geborgte Mehl bezahlt, es selbst habe das im vorigen Jahr durch Lachen erorbene Kindlein in der Wiege. Darauf verlangt der König vom Mädchen, es solle einen durchlöchernten Krug zusammenflicken, worauf es antwortet, er solle den Krug vorher wenden. Auf die Frage, ob es um ein anderes, ebenso kluges Mädchen wisse (sc. um es zu heiraten), antwortet es, es wisse nicht um anderer Leute Verstand.

Mačuš-krau dieser Variante ist der Matyás kiraly ungarischer und ukrainischer Varianten (FM 223, 224, 226, 231, 232; SU 131); doch steht in keiner davon weder das Motiv A, noch das Läusejagdrätsel. Ungarischer Herkunft ist nach de Vries (S. 249 s.) auch die Aufgabe, den lecken Krug zu flicken, mit der Gegenforderung, ihn zu wenden (ausser FM 231 u. SU 131 noch FM 225, 229; SU 130, 132; GG 56 — immer ohne das Läusejagdrätsel). Doch ist das unrichtig. Wie aus »Slovenski jezik« II (1939), 230 s. zu ersehen ist, steht dieselbe Aufgabe aus Volksmunde schon im 1. Stück der Jurčič'schen Erinnerungen an den Grossvater (Novice 1863, 236 s.) und stammt aus dem mhd. Spruchgedicht »Salomon und Markolf« (hrsg. W. Hartmann, 1934), VV. 1685—1705, S. 71 s. — s. oben S. 139. Ob sie sich auch in der Hschr. S des mlat. Dialogs »Salomon et Marcolfus« findet, ist leider aus Benary's Ausgabe (S. 48) der Auslassungen halber nicht zu ersehen (s. oben S. 140). Und im mlat. und mhd. »Salomon und Markolf« stehen ausserdem zwei der drei Rätsel des prekmurischen Märchens, das Wiegen des vorjährigen Lachens und das den ung. Varianten unbekannte Läusejagdrätsel.

So müssen wir trotz teilweiser Abhängigkeit des prekmurischen Märchens von ungarischen Vorbildern an der Abhängigkeit sowohl der slowenischen als der ungarischen Tradition von der ma. literarischen Vorlage, dem lat.-mhd. Dialog-Spruchgedicht »Salomon und Markolf« festhalten.

Das entspricht im Grunde ja auch dem leitenden Gedanken der Studie von Jan de Vries.

Wohl aber müssen wir uns fragen, ob es sich nach Auffindung weiterer slowenischer Varianten des prekmurischen Märchens nicht herausstellen sollte, dass die Jurčič'sche Gestalt der salomonisch-markolf'schen Aufgabe und Replik aus dem Märchen stammt und nicht unmittelbar aus der Salomon-Markolf-Sage.